

UDK 82.091

**FRANSUZ VA O'ZBEK MISTIK ADABIYOTIDA RAMZ VA TIMSOLLARNING
BADIY-TIPOLOGIK TAHLILI****Hayitov Xondamir,***Buxoro davlat pedagogika instituti o'qituvchisi*

Annotatsiya. Mazkur maqolada fransuz va o'zbek mistik adabiyotida uchraydigan ramz va timsollarning badiiy-falsafiy mohiyati qiyosiy tahlil qilinadi. Mistik adabiyot insonning ma'naviy kamoloti, ilohiy haqiqatni anglash va ruhiy tajribalarni ifodalashda ramziy obrazlardan keng foydalanadi. Fransuz simvolizmi va mistik adabiyoti vakillari hamda o'zbek tasavvuf adabiyoti namoyandalari asarlaridagi nur, gul, qush, yo'l, dengiz va ishq timsollari tahlil etiladi. Tadqiqot natijasida har ikki adabiy an'anada ramzlarning umumiy va milliy xususiyatlari mavjudligi aniqlanadi.

Kalit so'zlar: mistik adabiyot, ramz, timsol, tasavvuf, simvolizm, ilohiy ishq, ruhiy kamolot, qiyosiy adabiyotshunoslik.

Аннотация. В данной статье проводится сравнительный анализ художественно-философской сущности символов и образов, встречающихся во французской и узбекской мистической литературе. Мистическая литература широко использует символические образы для выражения духовного совершенствования человека, постижения божественной истины и передачи духовного опыта. Анализируются символы света, цветка, птицы, пути, моря и любви в произведениях представителей французского символизма и мистической литературы, а также в творчестве представителей узбекской суфийской литературы. В результате исследования выявляется, что в обеих литературных традициях символы обладают как общими, так и национально-специфическими особенностями.

Ключевые слова: мистическая литература, символ, образ, суфизм, символизм, божественная любовь, духовное совершенствование, сравнительное литературоведение.

Abstract. This article presents a comparative analysis of the artistic and philosophical essence of symbols and images found in French and Uzbek mystical literature. Mystical literature extensively employs symbolic imagery to express human spiritual development, the comprehension of divine truth, and the representation of mystical experiences. The study examines the symbols of light, flower, bird, path, sea, and love in the works of representatives of French symbolism and mystical literature, as well as in the writings of Uzbek Sufi literature. The research findings reveal that symbols in both literary traditions possess both universal and nationally distinctive characteristics.

Keywords: mystical literature, symbol, image, Sufism, symbolism, divine love, spiritual perfection, comparative literary studies.

Kirish. Jahon adabiyoti taraqqiyotida mistik adabiyot alohida o'rin egallaydi. Ushbu adabiy yo'nalish inson va borliq, ruh va materiya, ilohiylik va insoniylik o'rtasidagi munosabatlarni badiiy talqin qilishga xizmat qiladi. Mistik tafakkur mahsuli bo'lgan asarlarda ramz va timsollar muhim estetik vosita sifatida namoyon bo'ladi. Chunki mistik tajriba ko'pincha oddiy til imkoniyatlaridan tashqarida bo'lib, uni ifodalash uchun ramziy tasvirlarga ehtiyoj tug'iladi.

Fransuz adabiyotida XIX asr oxiri va XX asr boshlarida shakllangan simvolizm oqimi mistik tasavvurlar bilan chambarchas bog'liq bo'lsa, o'zbek adabiyotida tasavvufiy she'riyat asrlar davomida ramziy ifoda usullarining mukammal tizimini yaratdi. Shu jihatdan fransuz va o'zbek mistik adabiyotidagi ramzlarning qiyosiy o'rganilishi muhim ilmiy ahamiyat kasb etadi.

Maqolaning maqsadi fransuz va o‘zbek mistik adabiyotida qo‘llanilgan asosiy ramz va timsollarni tahlil qilish hamda ularning badiiy-falsafiy funksiyalarini aniqlashdan iborat.

Adabiyotlar tahlili. Mavzuni yoritishda o‘zbek va jahon adabiyotshunosligidagi ilmiy manbalarga tayanildi. Alisher Navoiy, Ahmad Yassaviy va Boborahim Mashrab asarlarida tasavvufiy ramz va timsollarning badiiy talqini aks etgan. N. Komilov hamda E.E. Bertels tadqiqotlarida tasavvuf adabiyotining nazariy asoslari va ramziy tafakkur xususiyatlari yoritilgan. Fransuz simvolizmi vakillari Charles Baudelaire, Stéphane Mallarmé va Paul Verlaine asarlarida mistik obrazlar va ramzlar tizimi muhim o‘rin egallaydi. A.F. Losev hamda D. Quronovning ilmiy ishlari esa ramz va timsol tushunchalarining nazariy jihatlarini o‘rganishda metodologik asos bo‘lib xizmat qildi. Bu manbalar fransuz va o‘zbek mistik adabiyotidagi ramzlarning umumiy hamda milliy xususiyatlarini qiyosiy tahlil qilish imkonini berdi.

Tadqiqot metodologiyasi. Mazkur tadqiqotda qiyosiy-tipologik, tarixiy-qiyosiy va badiiy tahlil metodlaridan foydalanildi. Fransuz va o‘zbek mistik adabiyoti namunalari o‘rganilib, ulardagi ramz va timsollarning badiiy-falsafiy mazmuni tahlil qilindi. Shuningdek, ramzlarning umumiy va milliy xususiyatlarini aniqlash maqsadida qiyosiy adabiyotshunoslik yondashuvi qo‘llanildi. Tadqiqot jarayonida matn tahlili, tavsiflash va umumlashtirish usullaridan ham foydalanildi.

Tahlillar va natijalar. Mistik adabiyotda ramz va timsol tushunchasi

Ramz (simvol) muayyan predmet yoki hodisa orqali mavhum tushuncha va g‘oyalarni ifodalovchi badiiy vositadir. Mistik adabiyotda ramz inson ruhiyatining chuqur qatlamlarini, ilohiy haqiqat va metafizik olamni anglatishda xizmat qiladi.

Timsol esa ma’lum bir obrazning barqaror ma’no kasb etgan shaklidir. Mistik adabiyotda ramz va timsollar ko‘pincha bir-biri bilan uyg‘unlashib ketadi. Masalan, gul ilohiy go‘zallikni, qush ruh erkinligini, nur esa ilohiy ma’rifatni ifodalashi mumkin.

Tasavvuf va xristian mistitsizmi an‘analarida ramzlar nafaqat estetik vazifa bajaradi, balki ma’naviy tarbiya va ruhiy kamolot vositasi sifatida ham namoyon bo‘ladi.

Fransuz mistik adabiyotida ramzlar tizimi

Fransuz adabiyotida mistik va simvolik tafakkur ayniqsa XIX asrda rivojlandi. Simvolist shoirlar orasida Charles Baudelaire, Stéphane Mallarmé va Paul Verlaine alohida o‘rin tutadi.

Baudelaire she’riyatida tabiat va inson ruhi o‘rtasidagi yashirin aloqalar ramziy tasvirlar orqali ifodalanadi. Uning asarlarida oyna, dengiz, tun va gul obrazlari mistik ma’nolar kasb etadi. Shoir nazarida tashqi olam ilohiy haqiqatning aksidir.

Mallarmé ijodida esa ramz mutlaq haqiqatga eltuvchi vosita sifatida namoyon bo‘ladi. Uning she’riyati murakkab timsollar tizimiga asoslangan bo‘lib, oq qush, osmon va sukut obrazlari ruhiy poklanish hamda cheksizlik g‘oyalarini ifodalaydi. Fransuz mistik adabiyotida nur timsoli muhim o‘rin tutadi. Nur inson qalbini yorituvchi ilohiy kuch

sifatida talqin qilinadi. Dengiz esa cheksizlik, sirli olam va inson ruhining tubsiz qatlamlari ramzidir.

O‘zbek mistik adabiyotida ramz va timsollar

O‘zbek mistik adabiyoti asosan tasavvuf ta’limoti bilan bog‘liq holda shakllangan. Ahmad Yassaviy, Alisher Navoiy, Boborahim Mashrab kabi mutafakkirlar ijodida ramziy tafakkur yetakchi o‘rin egallaydi.

Tasavvuf adabiyotida ishq timsoli markaziy tushunchalardan biri hisoblanadi. Bu yerda ishq oddiy insoniy tuyg‘u emas, balki insonning Allohga bo‘lgan muhabbatini anglatadi. Yor obrazi ko‘pincha ilohiy haqiqatning timsoli sifatida talqin qilinadi.

Gul va bulbul timsollari o‘zbek mistik she’riyatining eng mashhur obrazlaridan hisoblanadi. Gul ilohiy jamolni, bulbul esa oshiq ruhini ifodalaydi. Bulbulning fig‘oni inson qalbining Haqqa intilishi sifatida talqin qilinadi.

Qush obrazi ham tasavvuf adabiyotida keng qo‘llanadi. U ruhning moddiy olamdan ozod bo‘lishi va ma’naviy yuksalishining ramzi sanaladi. Ayniqsa Navoiy asarlarida qush timsoli komillikka intilish g‘oyasi bilan bog‘liq holda namoyon bo‘ladi.

Nur timsoli tasavvufda ilohiy ma’rifat va qalb uyg‘oqligini anglatadi. Mistik shoirlar inson qalbini nur bilan to‘lishi orqali haqiqatni anglash mumkinligini ta’kidlaydilar.

Fransuz va o‘zbek mistik adabiyotidagi umumiy ramzlar

Qiyosiy tahlil shuni ko‘rsatadiki, har ikki adabiy an’anada ayrim universal ramzlar mavjud.

Birinchidan, nur timsoli. Fransuz mistik she’riyatida ham, o‘zbek tasavvuf adabiyotida ham nur ilohiy haqiqat va ma’rifat ramzi sifatida talqin qilinadi.

Ikkinchidan, yo‘l timsoli. Yo‘l insonning ruhiy kamolot sari harakatini ifodalaydi. Tasavvufda bu suluk yo‘li bo‘lsa, fransuz mistik adabiyotida ichki izlanish va haqiqatni qidirish jarayonini anglatadi.

Uchinchidan, dengiz va cheksizlik obrazlari. Ushbu timsollar inson ruhining tubsiz olami hamda mutlaq haqiqatni ifodalashda xizmat qiladi.

To‘rtinchidan, qush timsoli. Har ikkala adabiy muhitda qush erkin ruh va ma’naviy yuksalish ramzi sifatida qo‘llanadi.

Milliy xususiyatlarning namoyon bo‘lishi

Fransuz mistik adabiyotida ramzlar ko‘proq individual ong, ruhiy iztirob va metafizik izlanishlar bilan bog‘liq. Simvolistlar uchun ramz estetik mukammallik va yashirin ma’nolar olamiga kirish vositasi hisoblanadi.

O‘zbek tasavvuf adabiyotida esa ramzlar diniy-falsafiy mazmun bilan boyitilgan. Bu yerda asosiy maqsad insonni ma’naviy poklanish va komillikka yetaklashdan iboratdir. Shu sababli ishq, may, soqiy, yor kabi timsollar tasavvufiy ma’nolarda talqin qilinadi.

Fransuz adabiyotida tabiat manzaralari va predmetlar ramziy ma’no kasb etsa, o‘zbek mistik she’riyatida an’anaviy tasavvufiy obrazlar tizimi ustunlik qiladi. Biroq har ikki holatda ham ramz insonning ichki dunyosini ochib berishga xizmat qiladi.

Xulosa. Fransuz va o‘zbek mistik adabiyoti turli tarixiy-madaniy sharoitlarda shakllangan bo‘lsa-da, ularni birlashtiruvchi muhim jihat ramziy tafakkurning ustuvorligidir. Har ikkala adabiy an’anada ham ramz va timsollar insonning ruhiy tajribalarini, ilohiy haqiqatga intilishini va ma’naviy kamolot jarayonini ifodalash vositasi sifatida qo‘llanadi.

Qiyosiy tahlil natijasida nur, qush, yo‘l, dengiz va ishq kabi obrazlarning universal xarakterga ega ekanligi aniqlandi. Shu bilan birga, har bir xalqning diniy, falsafiy va madaniy qarashlari ramzlarning milliy xususiyatlarini belgilaydi. Fransuz mistik adabiyotida estetik va metafizik izlanishlar ustun bo‘lsa, o‘zbek tasavvuf adabiyotida ma’naviy komillik va ilohiy muhabbat g‘oyalari yetakchi o‘rin tutadi.

Demak, ramz va timsollar fransuz hamda o‘zbek mistik adabiyotining badiiy-estetik tizimida muhim o‘rin egallab, inson va borliq munosabatlarini chuqurroq anglash imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Navoiy A. Xamsa. – Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2020. – 824 b.
2. Yassaviy A. Devoni hikmat. – Toshkent: Movarounnahr, 2019. – 320 b.
3. Mashrab B. Tanlangan asarlar. – Toshkent: O‘zbekiston, 2018. – 456 b.
4. Baudelaire C. Les Fleurs du mal. – Paris: Gallimard, 2017. – 432 p.
5. Mallarmé S. Poésies complètes. – Paris: Gallimard, 2019. – 378 p.
6. Verlaine P. Œuvres poétiques. – Paris: Livre de Poche, 2018. – 512 p.
7. Komilov N. Tasavvuf. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2017. – 448 b.
8. Bertels E.E. Sufizm i sufiyskaya literatura. – Moskva: Vostochnaya literatura, 2016. – 672 s.
9. Losev A.F. Problema simvola i realisticheskoye iskusstvo. – Moskva: Iskusstvo, 2015. – 367 s.
10. Quronov D. Adabiyotshunoslikka kirish. – Toshkent: Akademnashr, 2021. – 304 b.

NUKUS MANLAKETLIK
PEDAGOGIKALIQ INSTITUTI
N M P I
1934